

УДК: 373.3.015.31:78

С. П. Федоріщева

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ ЧУТЛИВОСТІ НА МУЗИКУ У УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Останнім часом помітно зростає потреба українського суспільства у вирішенні поставлених перед ним духовних завдань. Зростає також інтерес до проблеми духовності, її ролі у формуванні особистості. Криза духовності в сучасному світі призводить до усвідомлення того, що соціальний розвиток суспільства неможливий без духовного зростання. Вічні цінності не можуть замінюватися сурогатами. Хоча спроби такої заміни є і будуть, оскільки у світі завжди йде боротьба злого і доброго початків.

Сьогодні важливо подолати погляд на людину лише як на носія суми „знань, умінь і навичок”. Необхідно підвести кожну людину до усвідомлення нею ролі духовно-моральних цінностей і допомогти їх формуванню.

Відмінність людини від усіх інших істот полягає саме в наявності духовності. Духовність – складна інтегративна якість особистості, що формується все життя і яка об'єднує інтелект, емоційну сферу людини і відповідні їм дії, вчинки.

З точки зору релігії, духовність – це стан богоподібності людини, це ступінь досконалості душі кожної конкретної людини по відношенню до християнського ідеалу. Духовність не означає щось незмінне. Вона відображає стан душі людини на певному етапі її життя.

Духовність виступає ціннісним виміром буття, його відповідністю абсолютним цінностям: красі, творчості, свободі, вірі. Саме емоційна насиченість визначає високу духовність людини. Тому формування і розвиток емоційної чутливості на музику неможливо без розвитку духовності дитини.

Про це також наголошували провідні науковці. Так, видатний педагог В. Сухомлинський називав музику могутнім засобом духовно-морального виховання підростаючого покоління. Особливе значення у вихованні Василь Олександрович надавав емоційним переживанням. Він вважав, що „емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, – це вимога, яку висувають законами розвитку дитячого мислення” [1, с.47].

Великий композитор і педагог Д. Кабалевський наголошував, що формування музичної культури школярів є частиною всієї духовної культури, фундаментом якої є класична музика П. Чайковського, М. Мусоргського, С. Прокоф'єва, М. Глінки та інших композиторів [2].

В організації роботи з розвитку емоційної чутливості на музику вчитель музичного мистецтва має спиратися на положення

музикознавців О.Костюка, В.Медушевського, Є.Назайкінського, А.Сохора про творчий характер музичного сприйняття, про закономірності художнього впливу музики, розвитку творчих здібностей у процесі музичної діяльності. Проте, з урахуванням нових підходів до процесу формування духовної і музичної культури особистості, процес розвитку емоційної чутливості на музику у учнів молодшого шкільного віку потребує застосування нових форм і методів музичного навчання та виховання.

Тому метою нашої статті є розв'язання проблеми розвитку емоційної чутливості на музику у учнів молодшого шкільного віку.

Як показують музикознавчі дослідження, поява деяких класичних творів була пов'язана з особливою благодаттю, волею Всевишнього, яку відчував композитор в період творчості. Це кантати Й.Баха, ораторія Й.Гайдна „Створення світу”, „Скрипковий концерт” Л.Бетховена. За свідченням сучасників, М.Глінка зізнавався святому Ігнатію (Брянчанинову), що душа його все життя шукала в музиці чогось небувало Прекрасного, ім'я чому - Бог.

Божественний дух, що втілюється в музиці композиторів-класиків, надихає, одухотворяє, очищує людину. Духовний катарсис – ось метод, яким музика впливає на особистість, просвітлює і облагороджує її. Цей метод лежить в основі досліджень арттерапевтичного впливу музики на людину.

Ще на рубежі XVI-XVII століть з'явилися твори, написані на релігійні тексти чи сюжети, але не призначені для обов'язкового виконання в церкві. Такі твори називають духовними, бо слово „духовний” має більш широке значення, ніж „церковний”.

Духовна музика вчить співчуттю до людини, любові до ближнього, розвиває почуття краси, гармонії. Слухаючи „Ранкову молитву” і „В церкві” П.Чайковського з „Дитячого альбому”, діти сприймають інтонаційно-образний лад духовної музики, розмірковують про почуття, які навіює музика.

Після попереднього прослуховування з першої частини концертної симфонії для арфи з оркестром В.Кітки при удаваному спокої дітей в їх душі йде величезна внутрішня робота, яка проявляється у прагненні пошкодувати стареньких, допомогти хворим і немічним. Цю дорогоцінну властивість душі – співчуття – дуже важливо зберегти, не розгубити.

„Вокаліз” Рахманінова часто називають музикою покаяння, і тому його можна пов'язати з музикою духовною. Через музику, через мистецтво дітей потрібно навчити зазирнути в свою душу і подумати, чим вона наповнена.

Не менш важливим фундаментом у формуванні духовно-музичної культури та емоційної чутливості на музику у дітей є народна пісня. Пісня відображає життя людини, розкриває її духовну красу і багатство, її думи й сподівання. Саме в пісенній творчості відбилися з

усією повнотою одвічні прагнення народу до добра і правди, до щастя й справедливості.

Музика, а зокрема пісня несе в собі величезний виховний потенціал. У текстовий зміст пісні можуть бути закладені певна установка до дії, громадська думка до якогось предмета або явища. З піснею народ піднімався на боротьбу з ворогом, у пісні прославляв героїв і любов до Вітчизни. Але пісня не тільки відображає будь-які настрої і почуття, вона сама може впливати на людину. Проспівуючи слова пісні, людина отримує певну інформацію, яка закріплюється у свідомості і може впливати на світогляд особистості.

Естетичні ідеали, закладені в пісні, несуть благотворний вплив на покоління людей. Завдяки винятковій задушевності, щирості, пісня глибоко емоційно впливає на всіх, хто з нею стикається. Вона вчить з гідністю, але без помилкової патетики, любити свою Батьківщину, народ, природу, виховує почуття колективізму і товариства, розвиває музично-поетичний смак, пробуджує творчі здібності. Ось чому пісня в наші дні не тільки не втратила свого значення, але й отримала ще більш широке застосування в самих різних сферах народного життя. Одним з важливих напрямків у цьому плані можна вважати серйозне залучення її в основу дитячої музичної освіти й виховання.

Українська народна пісня має захистити дитину від багатьох шкідливих впливів сучасного стихійного музичного потоку, з її допомогою з самого раннього дитинства має закладатися міцний фундамент доброго смаку, заснованого на кращих зразках народної творчості. Дитина вчиться інтуїтивно точно оцінювати найрізніші форми музичного виховання, відгукуючись лише на його високі вимоги.

Пам'ятки народної творчості вносять в життя своєрідний елемент, званий національним, який з'єднує людей одним загальним почуттям любові до прекрасного, вселяє повагу і неупередженість до мистецтва різних народностей.

Український фольклор тісно переплітається з життям, побутом, народними традиціями, і розглядається в широкому життєвому контексті, в тісному зв'язку з історією, природою, життям української людини. Саме повернення до рідних витоків, „занурення” у світ рідних інтонацій, тем, образів створює необхідний ґрунт для більш глибокого розуміння школярами шедеврів світового мистецтва, за образним висловленням художника Б.Неменського, „від рідного ганку”. Народна музика проникає майже у всі сфери мистецтва аж до опери, допомагаючи розвитку духовності кожної людини.

У наш час посилюється розрив між високою культурою, яка набуває все більш елітарний характер, і масовою культурою. Тому зростає роль вчителя музичного мистецтва, який, займаючись вихованням повноцінного художнього смаку школярів, повинен формувати у них емоційну чутливість на музику. Володіючи цією здатністю, дитина зможе отримувати радість від зіткнення з красою в

будь-якому шкільному предметі. Краса складу письменника, краса способу розв'язання завдання, краса високих людських відносин, краса думки буде їм помічена й пережита, а навчання може стати життям, а не багаторічною підготовкою до нього.

Однією з найбільш доступних форм залучення дітей до народної музики є хорівий спів, який сприяє формуванню у дітей емоційної чутливості.

Оскільки питання виховання Людини, Особистості як духовної цінності є вічними в педагогіці, то місія вчителя музичного мистецтва в сучасній школі стає найвідповідальнішою.

Емоційна чутливість – це фундаментальна, базова здатність особистості, що має універсальний прояв у будь-яких видах предметної діяльності.

Емоційна чутливість допомагає усвідомити й прийняти високий духовний сенс мистецтва, що несе в собі віру, добро, любов, моральність, глибше і тонше відчуті й пізнати внутрішній світ людини, яскравіше відчуті красу природи.

Для того щоб музичні твори несли певну духовно-моральну виховну функцію, потрібно дитину навчити емоційно сприймати їх. А це означає навчити розуміти музику, чути в ній найголовніше, пропустити через своє серце, розум. Тим самим пробудити бажання знов і знов повертатися до творіння композитора, вибудовуючи свою життєву позицію.

Щоб досягти цього, необхідно на уроках створювати умови, що забезпечують розвиток емоційної чутливості на музику в процесі формування музичної культури учнів молодшого шкільного віку.

Вирішенню цього завдання допомагають наукові праці психологів Л. Виготського та Б. Теплова, в яких розглядаються питання емоційного пізнання музики, взаємозв'язок інтелектуального та емоційного процесів розвитку особистості.

З точки зору Б. Теплова, емоційна чутливість проявляється у кожній людині, але ступінь осягнення, глибина переживання і тонкість розуміння всіх сторін музики є суб'єктивно-варіативною у різних людей. Це залежить як від вроджених особливостей людини, так і від її індивідуального досвіду, соціальних умов, від розвитку її психологічної культури.

Центральна ознака музичності – здатність відповідного (конгруентного) переживання музики. Цей прояв універсальної властивості людини Б. Теплов називає емоційною чутливістю. Вчений вважав, що інакше як емоційним шляхом не можна зрозуміти зміст музики, оскільки музичне переживання по суті своїй є емоційне переживання. Основною ознакою музичності психолог вважав „переживання музики як вираження деякого змісту” [3, с.23].

В. Медушевський відзначає, що „сприйняття музичного твору – це складна історично і соціально зумовлена діяльність, яка складається з різних процесів: пізнавальних, емоційних, емоційно-оцінних” [4, с.19].

О.Костюк наголошує на тому, що процес освоєння музики одночасно є і розвитком музичного сприйняття [5, с.114].

Слова Б. Теплова про те, що в музиці емоції є вираженням думок, і тому в музичній творчості емоції і розум гармонізуються, стають своєрідним девізом для вчителя, який перетворює урок музичного мистецтва в творче середовище, що сприяє розвитку музичної обдарованості дітей. Так урок музичного мистецтва перетворюється в творче, художньо-естетичне середовище для розвитку молодших школярів.

Музична діяльність вчителя та учнів на уроці музики відноситься до художньо-естетичної діяльності і їй властиві закономірності процесів художньої творчості. Л. Виготський вважав, що „мистецтво є робота думки, але абсолютно особливого емоційного мислення” [6, с. 70].

Для того, щоб створити емоційну сферу уроку музичного мистецтва, вчителю необхідно правильно вибрати методи музичного навчання. Це дозволяє створити ефективну цілісну систему всебічного розвитку особистості учня.

З нашої точки зору в процесі формування й розвитку емоційної чутливості необхідно використовувати наступні активні методи художньої педагогіки:

- „переклад” художнього музичного образу на мови інших видів мистецтва - образотворчого, пластичного, вербального;

- підбір асоціативних рядів, серед яких повинні бути ряди співзвучних художніх образів;

- театралізацію – розробку драматичного сюжету, його системи образів на основі заданого музичного твору;

- зіставлення, порівняння творів, близьких за сюжетом, інтонації, образному ладу;

- «модельювання» – на основі заданих виразних засобів змодельювати можливий художній світ або образ, пред'явити набір виразних засобів.

Вищевказані методи дозволяють дитині краще зрозуміти зміст музично-художніх творів, відчувати і пережити їх, тобто відкрити в собі і в авторах художніх творів ті особливі думки, почуття і переживання, які найбільш повно допоможуть розкритися їх творчим здібностям.

Розвитку емоційної чутливості сприяють такі методичні прийоми, як вокалізація, ритмопластика, порівняння або контрастне зіставлення, графічне і живописне зображення мелодії, складання музичної колекції; прийом персоніфікації, співучасті в ситуації або модельювання її та інші. Важливо, щоб прийоми, використовувані для досягнення емоційної чутливості на музику, спрямовували дітей на

творчу дію відносно досліджуваного музичного твору. Тому необхідно використовувати рольову гру, співпрацю, групове створення проекту, які спонукають молодших школярів до співтворчості з автором музики. У цьому випадку емоційна чутливість стає не тільки метою, але й основою музично-творчого самовираження дитини.

Отже, завдяки правильно обраним методам музичного навчання дітей молодшого шкільного віку вчитель музичного мистецтва може створити ефективну цілісну систему всебічного розвитку особистості учня. Емоційна чутливість на музику в цій системі розвивається ефективніше в процесі творчого, продуктивного освоєння музики.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у визначенні динаміки розвитку емоційної чутливості на музику в учнів молодшого шкільного віку.

Список використаної літератури

- 1. Сухомлинский В. А.** Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1985. – 557 с.
- 2. Кабалевский Д. Б.** Воспитание ума и сердца : кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
- 3. Теплов Б. М.** Психология музыкальных способностей Избр. труды в 2 т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 1985. – С. 42-222.
- 4. Медушевский В. В.** О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. – М. : Музыка, 1976. – 254 с.
- 5. Костюк О. Г.** Сприймання музики і художня культура слухача / О. Г. Костюк. – К. : Наукова думка, 1965. – 123 с.
- 6. Выготский Л. С.** Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.

Федорішева С. П. Розвиток емоційної чутливості на музику у учнів молодшого шкільного віку

У межах статті розкривається проблема розвитку емоційної чутливості на музику у учнів молодшого шкільного віку. Автором проаналізовані наукові праці психологів Л. Виготського та Б. Теплова, в яких розглядаються питання емоційного пізнання музики, взаємозв'язок інтелектуального та емоційного процесів розвитку особистості. Визначається вплив духовної музики і пам'яток народної творчості на розвиток емоційної чутливості на музику в процесі формування музичної культури учнів молодшого шкільного віку. Автор доводить, що міцний фундамент розвитку емоційної чутливості на музику має ґрунтуватися на кращих зразках народної творчості і творів композиторів-класиків. Для успішності розвитку емоційної чутливості на музику автором запропоновані активні методи художньої педагогіки.

Ключові слова: емоційна чутливість на музику, учні молодшого шкільного віку, духовна культура, музична культура, музичний твір, творче освоєння музики, вчитель музичного мистецтва

Федорищева С. П. Развитие эмоциональной отзывчивости на музыку у учащихся младшего школьного возраста

В рамках статьи раскрывается проблема развития эмоциональной отзывчивости на музыку у учащихся младшего школьного возраста. Автором проанализированы научные труды психологов Л. Выготского и Б. Теплова, в которых рассматриваются вопросы эмоционального познания музыки, взаимосвязь интеллектуального и эмоционального процессов развития личности. Определяется влияние духовной музыки и памятников народного творчества на развитие эмоциональной отзывчивости на музыку в процессе формирования музыкальной культуры учащихся младшего школьного возраста. Автор доказывает, что прочный фундамент развития эмоциональной отзывчивости на музыку должен основываться на лучших образцах народного творчества и произведениях композиторов-классиков. Для успешности развития эмоциональной отзывчивости на музыку автором предложены активные методы художественной педагогики.

Ключевые слова: эмоциональная отзывчивости на музыку, учащиеся младшего школьного возраста, духовная культура, музыкальная культура, музыкальное произведение, творческое освоение музыки, учитель музыкального искусства.

Fedorishcheva S. P. The Development of Emotional Sensitivity to the Music of Primary School Students

The article deals with the problem of development of emotional sensitivity to the music of primary school students. Some scientific papers of psychologists L. Vyhotsky, and B. Teplov were analyzed by the author, in which emotional music knowledge, the relationship of intellectual and emotional processes of personality's development were examined. It is determined the influence of sacred music and folk art monuments on the development of emotional sensitivity to the music in the musical culture formation process of primary school students. The author proves that a strong good taste foundation should be laid in early childhood, and this process should be based on the best examples of folk art and classic composers. It is proposed to develop emotional sensitivity while creative and productive music mastering. For the successful music emotional sensitivity development the author proposes such active methods of artistic pedagogy as "translation" of artistic musical image into other kind of art languages - descriptive, plastic, verbal. Associative matching rows, including rows of accordant artistic images, staging – dramatic story development, its system of images on the basis of the given musical composition, comparing the compositions similar by a plot, tone, imagery; "modeling" – based on the set of expressive means of making the possible art of the world or image, submit a set of expressive means. To develop emotional sensitivity author also suggests using techniques such as vocalization, rhythm and plastic, comparison or contrast matching,

graphical and pictorial tunes representation, music collection compilation, personification, complicity in the situation or modeling it. It is important the techniques, used to achieve emotional sensitivity to music, will direct children to creative action according to the studied musical composition.

Key words: emotional sensitivity to the music, primary school students, spiritual culture, musical culture, musical composition, development of creative music, teacher of music.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2013 р.

Прийнято до друку 31.05.2013 р.

Рецензент: к.філ.н., доцент Шелупахіна Т. В.

УДК 376.66

К. О. Харченко

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ-СИРИТ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Сирітство, як соціальне явище, притаманне будь-якому суспільству на будь-якому етапі його розвитку, оскільки завжди існує певна категорія дітей, які в силу тих чи інших причин залишаються поза родинної турботи. На сьогоднішній день за підрахунками експертів в Україні налічується приблизно 150 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, більшість яких виховуються в закладах інтернатного типу. Сучасні дослідження свідчать про те, що у дітей-сиріт формуються специфічні риси характеру, поведінки, особистості тощо. Не можна сказати, що ці особливості гірше або краще, ніж у звичайних дітей, але саме ця несхожість на інших і відіграє негативну роль в адаптації дітей-сиріт в соціумі. Найбільші труднощі та відхилення від нормального становлення особистості вихованців дитячих будинків та інтернатів відзначаються дослідниками саме в емоційній сфері. Загальноприйнята думка ставить виховання дітей сиріт та навчання соціальних сиріт завданням загальної педагогіки, однак, соціальна педагогіка звертає увагу на те, що проблеми депривованих дітей найчастіше мають комплексний характер і для їх вирішення педагогу необхідно знати і розуміти всі фактори, що впливають на життя і розвиток дітей-сиріт.

Питаннями дослідження психічного розвитку школярів, які виховуються в закладах інтернатного типу, займалися такі вчені як І. Євтушенко, С. Міловська, В. Мухіна, А. Прихожан, М. Толстих та ін. Проблема адаптації особистості розглядається у контексті загальної психології (Б. Г. Ананьєв, О. Н. Жмиріков, О. Н. Леонтєв, С. Д. Максименко, А. А. Налчаджян, В. А. Петровський,